

CURT WEIBULL

Stockholms blodbad

Ännu en replik

Professor Niels Skyum-Nielsen har nu om Stockholms blodbad skrivit en bok på 211 sidor, en »tiofels»-uppsats på 62 sidor och en duplik på 16 sidor, sammanlagt inemot 300 sidor. Därtill kommer en förteckning på tryckta källor och framställningar på över 300 nummer, därav flera böcker i åtskilliga band. Den demonstrerar hans lärdom. Produktionen är omfattande; upprepningarna är talrika. För att i alla detaljer behandla den, skulle det krävas många sidor. Jag avstår. Här endast några huvudpunkter med anledning av professor Skyum-Nielsens här ovan tryckta duplik.

Professor Skyum-Nielsen har till utgångspunkt för sin definition och värdesättning av de bevarade aktstyckena om Stockholms blodbad tagit en på teoretiska studier grundad »processmodell». Utan den »kan der ikke blive en forståelig sammenhæng», menar han.¹ Den avgörande frågan blir: kan aktstyckena och den verklighet, som de återspeglar, utan att våldföras inpassas i denna processmodell? Svaret blir ett bestämt nej. Detta kan, som jag i min Scandiauppsats från 1970 uppvisat, endast ske genom att professor Skyum-Nielsen med tystnad förbigår vissa moment och ord eller tolkar dessa senare efter sin processmodells krav samt bortförklarar och återger källorna ofullständigt. Längs den väg, där professor Skyum-Nielsens processmodell går fram, ligger lik av källmaterial.

Min utgångspunkt för en definition och värdesättning av källorna till Stockholms blodbad är dessa själva. Den efter min mening

¹ Scandia, 1969, s. 287.

enda riktiga utgångspunkten. Rätt lästa ger de ett fullt förståeligt sammanhang.

Det utmärkande för professor Skyum-Nielsens nya polemiska duplik är att han med tystnad förbigår många moment, även huvudmomenten i min bevisföring.

Detta gäller frågorna om innehållet i Gustaf Trolles anmälan och om kungens roll i processen.² Enligt professor Skyum-Nielsen skall Gustaf Trolles anmälan avse bannlysningsförbrytelser och processen i sin helhet ha förts inför kung och riksråd, alltså inför världslig domstol. I min replik har jag uppvisat, att Gustaf Trolles anmälan endast gäller uppenbart kätteri, inte bannlysningsförbrytelser.³ Han har begärt att kungen skall arrestera kättarna – med andra ord och trots vad professor Skyum-Nielsen säger – överlämnat dem till den världsliga makten och detta inte för att dömas utan för laglig bestraffning.⁴ Detta senare i enlighet med kanonisk rätt. I professor Skyum-Nielsens duplik finns intet bemötande härav.

Detsamma gäller huvudmomentet i min bevisföring för framkomsten av det s.k. sammansvärjningsbrevet av 1517. Enligt professor Skyum-Nielsen skall detta ha varit känt av Gustaf Trolle innan han skrev sin anmälan. »Det er en nødvendighed at følge denne antagelse», säger han med rätta. »Ellers bliver der ikke skygge af mening i at tale om notoritet», d.v.s. om Skyum-Nielsens processmodell.⁵ Tre av varandra oberoende berättande källor betygar emellertid, att sammansvärjningsbrevet framkommit först vid pro-

² Professor Skyum-Nielsen gör en stor historia av att jag skall ha »vasket Christiern den Anden så hvid, som man nu kan gøre det i blæk. Han er blevet 'en rettfærdig kung, en rättrogen kyrkans son'.» Professor Skyum-Nielsen förtiger, att det förra inte är min uppfattning av kungen. Han förvanskar min framställning. Jag har i Scandia, 1965, s. 49, enbart framhållit, att Christian II vid Stockholms blodbad handlade i överensstämmelse med medeltidens augustinska lära om en rettfärdig kung, en »rex iustus». Beträffande det senare har jag skrivit i Scandia 1970, sid. 135, att Christian II var en mera rättrogen kyrkans son än Karl Knutsson, Sten Sture och Gustav Vasa. Detta innebär givetvis inte, att han varit en rättrogen kyrkans son. Det motsäger inte heller, som professor Skyum-Nielsen förmenar, min uppfattning, att Christian II:s politiska strävan var att omintetgöra kyrkans ställning, dess ställning som en stat i staten.

³ Scandia, 1965, s. 10; 1970, s. 128.

⁴ Scandia, 1970, s. 123.

⁵ Scandia, 1969, s. 295. Numera annan mening. Ovan, s. 250, r. 11. Om denna nedan s. 269.

cessen den 7 november. Professor Skyum-Nielsen riktar sin kritik mot två av dessa.⁶ Uppgiften i Olaus Petris krönika är enligt honom »en enkelt ukontrollerbar uplysning», »ett isoleret faktum». Han förbiser, att den bekräftas av två andra källor. Däremot har professor Skyum-Nielsen otvivelaktigt rätt i den kritik, som han riktar mot min tolkning av uppgiften i berättelsen om rättegången i Gustaf Trolles mål av 1546.⁷ Båda dessa berättande källor är emellertid, som av det här följande framgår, inte av någon betydelse i min bevisföring. Den misstolkning av berättelsen, som jag gjort mig skyldig till, påverkar sålunda inte mina slutsatser.

⁶ Lauritz Weibull var inte, som framgår av hans uppsats 1930, okunnig om det välkända faktum att Hans Svaning i sin Christian II:s historia begagnat Olaus Petris krönika. I sin Scandiauppsats från 1928 refererar han Svaning utförligare och före Olaus Petri. Detta har skett efter kritiskt övervägande. Ty Svanings berättelse återgår även på andra källor än Olaus Petri och punkten om sammansvärjningsbrevet kan inte visas vara ett återgivande av dennes framställning. Scandia, 1930, s. 121, r. 1. Han fortsatte: »Olaus Petri berättar mera kortfattat, men låter som Svaning Christina Gyllenstierna vara den som föranledde framkomsten av sammansvärjningsbrevet.» Orden visar inte, att Lauritz Weibull här, som professor Skyum-Nielsen anser, »umiskendeligt» ger företrädet åt Svaning. Sitt bevis för att sammansvärjningsbrevet framkommit först den 7 november hämtar Lauritz Weibull inte heller, som professor Skyum-Nielsen nu för tredje gången säger, från en sekundär källa, Svaning, inte heller från Olaus Petri. Det skulle också strida mot de principer, som han alltid tillämpat i sin forskning. Han hämtar beviset uttryckligen från sententian. Han skriver s. 56 i sin Scandiauppsats från 1928: »Vill man ha beviset för riktigheten av de grundlinjer, som uppdragits i den föregående framställningen, och därmed för den stora betydelse av sammansvärjningsbrevets framkomst, behöver man endast läsa denna sententia. Gustaf Trolles hela vidlyftiga argumentering för kätteriet är i sententian borta. Premisserna har helt omlagts. De har omlagts på basis av sammansvärjningsbrevet.» Professor Skyum-Nielsen förtiger dessa Lauritz Weibulls ord. Hans referat av Lauritz Weibulls framställning är helt missvisande, hans polemik byggd på falska premisser.

⁷ Sammanhanget i berättelsen är till följd av de många ändringarna i konceptet till densamma något bristfälligt, skriver Emil Hildebrand i sin utgåva av berättelsen. Enligt min tolkning i Scandia, 1970, s. 126, skulle Erik Ryning vid rättegången 1546 ha lämnat uppgiften, att Christina Gyllenstierna kom fram med sammansvärjningsbrevet. Självfallet var jag inte, som professor Skyum-Nielsen menar, okunnig om det åtminstone för äldre svenska historiker välkända faktum, att Sten Stureanhängaren Erik Ryning var en av de i blodbadet 1520 avrättade. Den Erik Ryning, som jag åsyftade, är den man med detta namn, som omnämnes i olika sammanhang i källorna. Den rätta tolkningen är emellertid otvivel-

Tre, ja två av varandra oberoende berättande källor anses i regel av historiker vara en borgen för en uppgifts trovärdighet. I detta fall har jag dock gjort mig till målsman för en annan och försiktigare uppfattning. Jag har förutsatt, att en och annan inte vill tillerkänna dessa tre källuppgifter trovärdighet. Professor Skyum-Nielsen förtiger detta. Han har inte ett ord om huvudpunkten i min bevisföring. Beviset för att sammansvärjningsbrevet framkommit först den 7 november har jag inte funnit i de tre berättande källorna. Olaus Petri är inget »bärande led i min rekonstruktion». Jag har – såsom jag i min föregående replik uttryckligen framhållit – funnit beviset i de samtida aktstyckena från Stockholms blodbad. Sammansvärjningsbrevet användes inte av Gustaf Trolle när han i sin anmälan à tout prix söker bevisa kätteriet. Det dyker först upp i aktstycket av den 8 november. Hela Gustaf Trolles motivering för kätteriet i hans anmälan skjutes i detta åt sidan. Huvudmotiveringen hämtas från sammansvärjningsbrevet. Samtidigt vidgas kretsen av de uppenbara kättarna. Utom de i Gustaf Trolles anmälan nämnda är det nu även utfärdarna och beseglarna av sammansvärjningsbrevet.⁸ Beviset synes mig vara avgörande. Men professor Skyum-Nielsen tiger om detta. Han ger i sin polemik en vrågbild av min bevisföring.

Professor Skyum-Nielsens tystnad gäller även min bevisföring för att aktstycket av den 8 november är en dom, själva huvudfrågan i vår diskussion. Enligt min uppfattning är detta utfärdat av en av kungen tillkallad extraordinarie domstol.⁹ Domstolen hade real kompetens. Enligt professor Skyum-Nielsen skall det vara en av kungen begärd expertis. De enda argument, som professor

aktigt, som professor Skyum-Nielsen anser, att berättelsen skildrar den scen på Stockholms slott den 7 november 1520, då Christina Gyllenstierna begärde, att Erik Ryning skulle föra hennes talan och kom fram med sammansvärjningsbrevet, som Gustaf Trolle strax anammade till sig och sade: ja, här har vi det man söker efter. Men försvagar denna tolkning det vitsord, som berättelsen har? Näpeliggen. Uppgiften om denna scen på Stockholms slott har inför rätten 1546 lämnats av »många andra utav adeln, som hade varit förbemälte herr Stens och fru Christines gamla tjänare, som och nogsamst visste att förtälja förenämnde Gustaf Trolles onda och tyranniska handlingar». Att döma av berättelsens konkreta karaktär är det inte uteslutet, att en och annan av dessa adelsmän själv varit närvarande vid förhandlingarna på Stockholms slott den 7 november.

⁸ Scandia, 1970, s. 127.

⁹ Scandia, 1970, s. 131.

Skyum-Nielsen numera anför för denna uppfattning, och sålunda väl de tyngst vägande, är att den står »i klar överensstämmelse med svensk och internationell rättspraxis», att utställarna är »fyra doktorer och sju magistrar och själva innehållet, svaret på ett givet spörsmål». Det förra argumentet är helt beroende av att Skyum-Nielsen tidigare bestämt aktstycket som en expertis. Även de senare är värdelösa. De kan lika väl användas som bevis för att aktstycket är en dom av en andlig domstol; det sista särskilt med hänsyn till den form, i vilken spörsmålet ställes: »*satte förenämnde mäster Jon i rätta för oss, om samma missgärningar icke var uppenbart kätteri mot romarkyrkan*». Mot professor Skyum-Nielsens uppfattning har jag bl.a. anfört att de fjorton andlige, som utfärdat aktstycket, själva kallar sig en rätt, en domstol. Vidare att de har »lagfunnit och av sagt», att de anklagade är uppenbara kättare, ord som betyder döma. Denna tolkning bestyrkes även av en proklamation och ett brev, som är utgångna från det kungliga kansliet samt av en längd över klenodier. Christian II utsände två dagar efter blodbadet Jens Mattsson för att anamma slottsloven på Tavastehus. Han medförde ett dombrev, »det kättarbrev lydandes över dem som avrättats i Stockholm». Något annat dokument än aktstycket av den 8 november, som kan karaktäriseras som en dom och ett kättarbrev, är inte känt och har, som även professor Skyum-Nielsen anser, »näppe nogensinde eksisteret». ¹⁰ För att anamma slottsloven hade det inte räckt att komma till Tavastehus med en expertis av några biskopar och präster. Det krävdes ovillkorligen en dom. Detta ger det avgörande beviset. Inte ett ord om allt detta i professor Skyum-Nielsens duplik. ¹¹

Professor Skyum-Nielsen är fixerad vid sin uppfattning av aktstycket av den 8 november som en expertis och vid att kättarprocessen 1520 är en från början till slut konsekvent genomförd notoritetsprocess. Han inser inte, diskuterar inte ens, att processen i sitt slutskede ändrat karaktär. Detta har skett genom framkomsten

¹⁰ Skyum-Nielsen, 1964, s. 129; Scandia, 1969, s. 345.

¹¹ Man söker även förgäves i professor Skyum-Nielsens duplik en vederläggning av min uppfattning, att frågan om aktstycket av den 8 november varit en dom eller en expertis ur real synpunkt inte är av avgörande betydelse, Scandia, 1970, s. 137. Även om aktstycket endast varit en expertis har den svenska kyrkans män genom denna gett kungen rättsgrunden för hans beslut att låta avrätta kättarna.

av sammansvärjningsbrevet av 1517 och genom den enväldige arvkungens tillkallan av en extraordinarie domstol för vilkens sammansättning gällde varken kanonisk eller svensk rätt.¹² Processen den 8 november är till sin karaktär en ny process. Den har övergått från att vara en notoritetsprocess till en accusationsprocess med en »skrift med klagomål», åklagare, materiella bevis och dom. Domen uppfyller dock vissa den kanoniska rättens krav. Domarna liksom i den mån det varit möjligt de dömda nämnes vid namn. Straffet anges inte. Orsaken är att straffet för kätteri enligt lag var döden och att dödsstraff inte anges i andliga domar. Domen lyder på »uppenbart» kätteri. Orden »uppenbart» kätteri och »uppenbara» kättare i domen är inte, som professor Skyum-Nielsen menar, något bevis för att processen den 8 november varit en notoritetsprocess. Domen har helt naturligt anknutit till Gustaf Trolles inför domstolen framlagda »klagoskrift» och det av åklagaren till domstolen riktade spörsmålet. Domstolens uppgift var att avdöma om de anklagade var »uppenbara kättare». Min uppfattning i denna fråga avfärdar professor Skyum-Nielsen enbart med orden »dette processuelle mixtum compositum». Några sakliga argument anföres inte.

Slutligen: Bland andra moment, som professor Skyum-Nielsen förbigår med tystnad, kan nämnas min uppfattning om de tre Uppsalaprästernas berättelse från 1523. I sin »tiofels»-uppsats i Scandia 1970 använder professor Skyum-Nielsen 26 sidor (s. 312–337) för att bevisa att denna är en brukbar historisk källa. Jag har uppvisat, att den i huvudpunkterna är en härva av förtiganden, halv-sanningar och lögner. I dupliken intet bemötande härav.¹³

¹² I motsats till vad professor Skyum-Nielsen påstår, har kungen sålunda varit oförhindrad att kalla Gustaf Trolle och Jens Beldenak till ledamöter av domstolen.

¹³ I inledningen till sin duplik säger professor Skyum-Nielsen, att jag i min replik är »kommen på flykt både från mina rättshistoriska meningar och allmänt erkända källkritiska principer». Ingalunda, herr professor. Min senaste uppsats är endast en precisering och närmare utläggning av idéerna i Scandiauppsatsen från 1965. Inte heller har det lyckats professor Skyum-Nielsen att anföra några godtagbara skäl för min flykt från allmänt erkända källkritiska principer, som jag själv varit med om att introducera. Jag är inte ens på flykt i de frågor, i vilka han säger att jag »indrömmet» och liknande. Professor Skyum-Nielsens uppfattning får giltighet endast om man som han förtiger huvudmoment i min bevisföring.

Utöver denna tystnad utmärkes professor Skyum-Nielsens duplik av upprepningar från tidigare skrifter, bland annat av den redan berömda »tiofels-katalogen». Praktiskt taget allt vad professor Skyum-Nielsen har att anföra är redan diskuterat och bemött i mina tidigare skrifter i Scandia 1965 och 1970. Jag avstår från att här upprepa det. I sak finner jag intet – med undantag av min för min bevisföring betydelselösa misstolkning av berättelsen från 1546 – att ändra i dessa. De synes mig vara orubbade både beträffande framställningen av händelserna på Stockholms slott den 7 och 8 november 1520 samt av ansvaret för blodbadet.

Professor Skyum-Nielsen kommer genom sin tystnad om huvudmomenten i min bevisföring att i sin polemik skjuta vid sidan av målet. En diskussion, som utgår från en genom förtiganden och uteslutningar förvanskad bild av motpartens bevisföring och ståndpunkter, har ur vetenskaplig synpunkt inget intresse.